

EKOLOJİDE SİSTEM YAKLAŞIMI VE TEMEL KAVRAMLAR

Doç. Dr. M. Esin OCAKTAN

Amaç:

Çevre, çevrenin insan sağlığı üzerinde etkileri ve çevre sağlığında sistem yaklaşımı hakkında bilgi ve tutum kazanmak

Ekoloji: Canlı varlıkları doğal ortam içinde ve bu ortam ile organizmalar arasında kurulan ilişkiler bağlamında inceleyen bilim dalı.

Çevre bilimleri: Yapay ve doğal çevre üzerindeki bozulmaları gidermek amaçlı çalışmalar yürüten bilim dalları

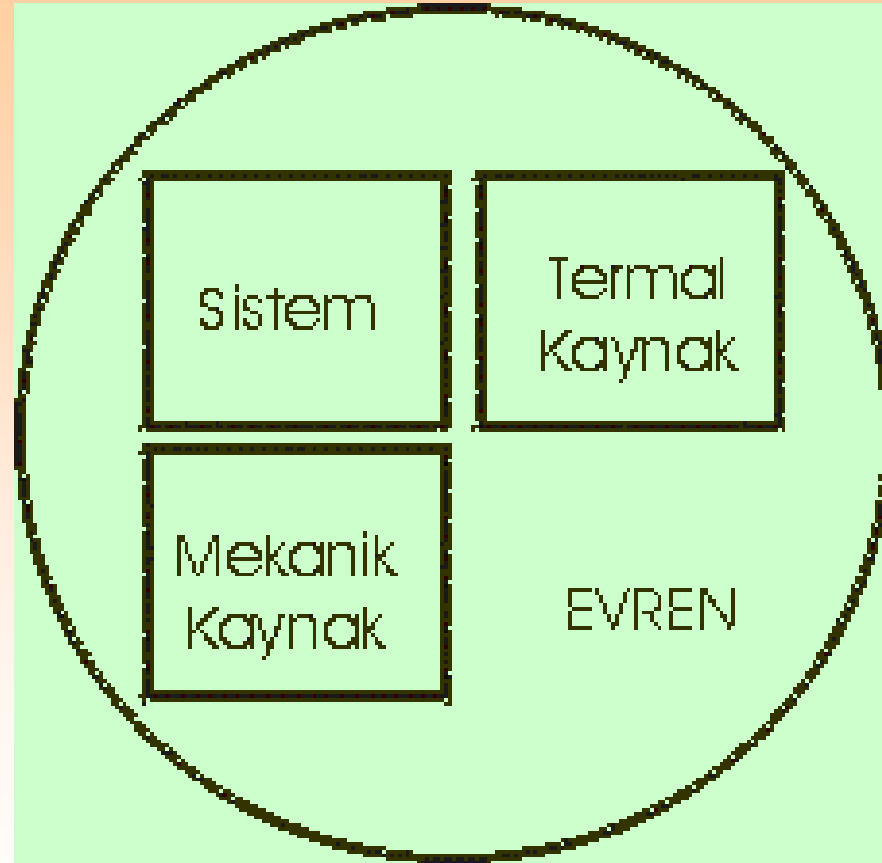
Sistem: Birbirleriyle etkileşimi olan parçaların oluşturduğu bir bütündür.

Evrenin inceleyebildiğimiz bir parçasıdır.

**Çevre: Ölçümlerimizi
gerçekleřtirdiđimiz yer**

Evren: Sistem+Çevre

EVREN

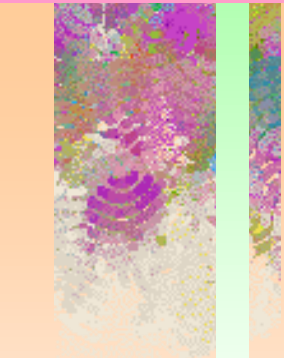
Sistem Tipleri

Çevre ile arasındaki sınıra göre belirlenir.

- **Açık Sistem**
- **Kapalı Sistem**
- **İzole Sistem**

AÇIK SİSTEM

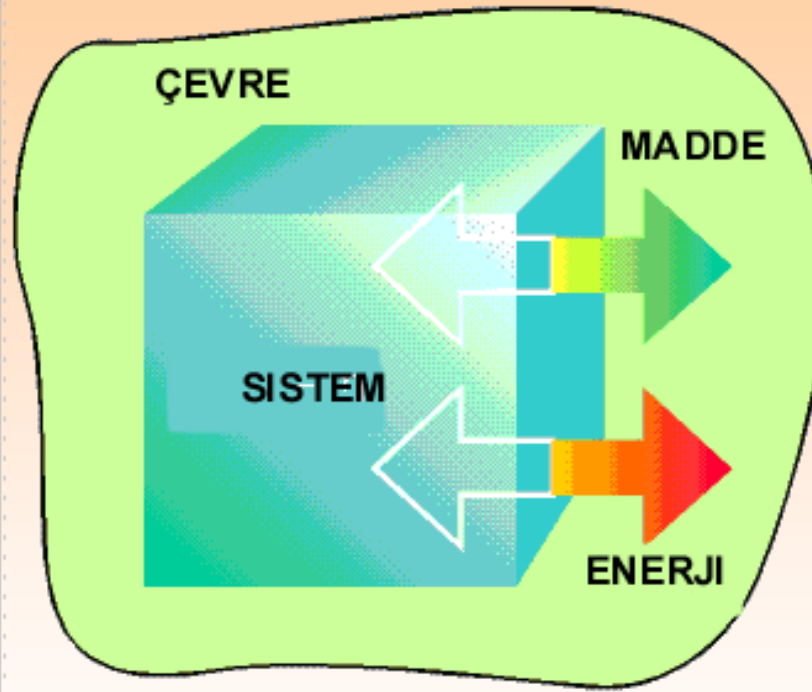

Sistem ile çevre arasında madde ve enerji alışverişi vardır.

Ör:Doğal sistemler, ağzı açık cam kapta deney

AÇIK SİSTEM

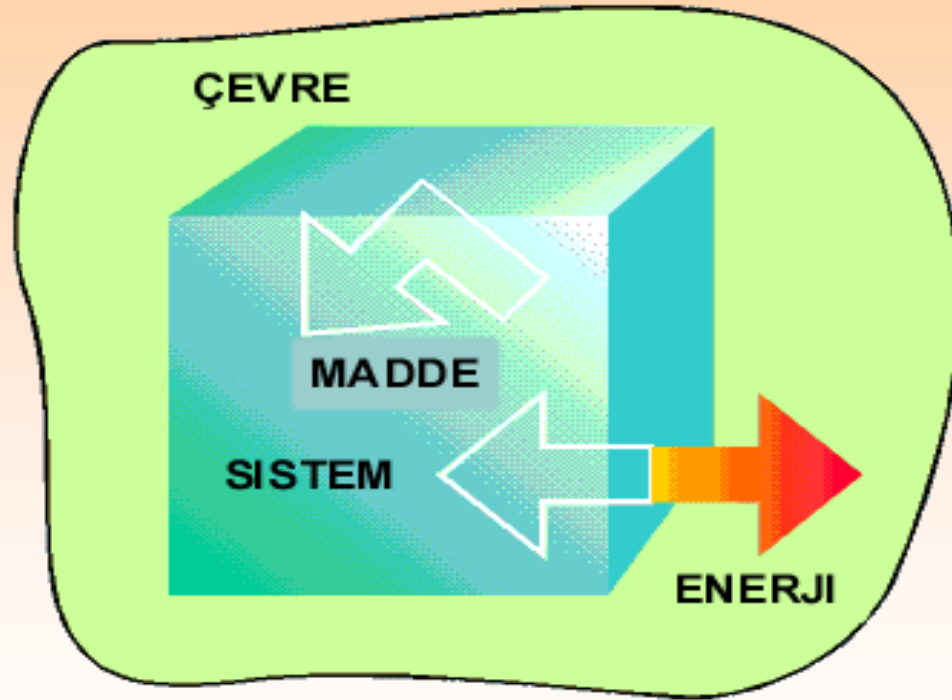
KAPALI SİSTEM

**Sistem ile çevre arasında
madde alışverişi yok
fakat enerji alışverişi
vardır.**

Ör:Düdüklü tencere

KAPALI SİSTEM

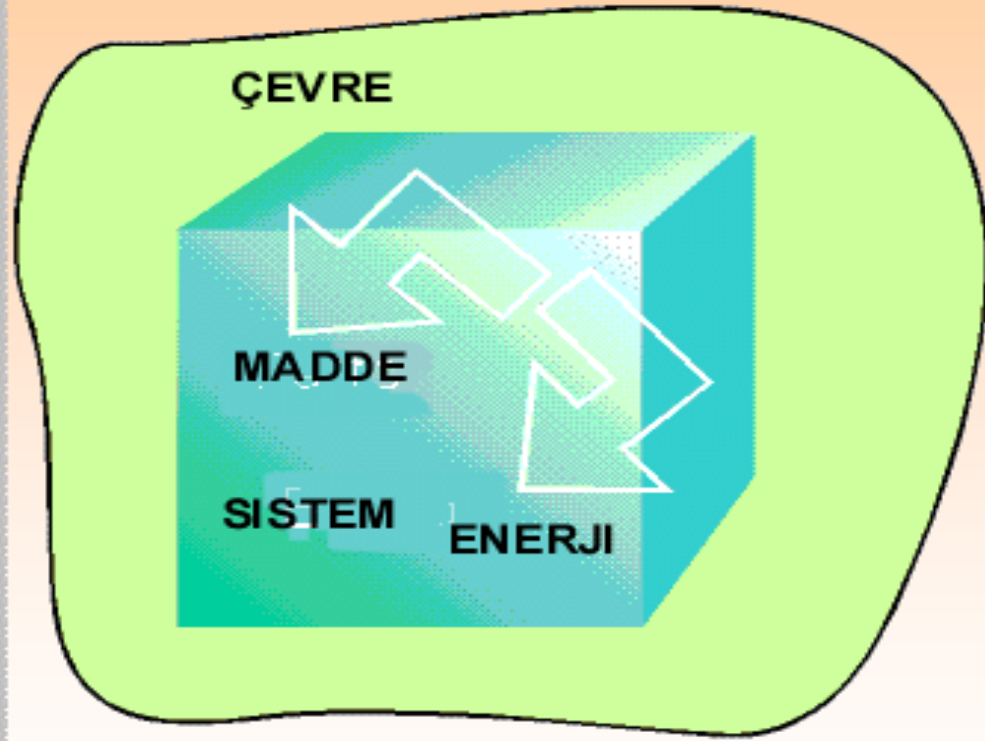

İZOLE SİSTEM

Sistem ve çevre arasında madde ve enerji alışverişi yoktur.

Ör: Termos

İZOLE SİSTEM

İnsan Yapımı Sistemler

- Öge ve ilişkiler azdır.
- Sayı ve türleri bellidir.
- Ögelerin görevi ve ögeler arası ilişkiler bilinir.
- Ögelerin birinde değişikliğin sisteme etkisi hemen ortaya çıkar.

Doğal Sistemler

- Ögelerin ve ilişkilerin sayı ve çeşidi fazladır.
- Öge ve iliřkilerin tamamı bilinmemektedir.
- Ögeler uzun ilişki halkalarıyla bağlıdır.
- Ögelerin biri veya birkaçının sistem üzerine etkisi hemen ortaya çıkmaz

BİYOLOJİK SİSTEMLER SIRALAMASI

- Güneş sistemi
  - Yerküre
  - **Biyosfer/Ekosfer.....**
  - Ekosistem
  - Tür topluluğu
  - **Birey topluluğu(populasyon).....**
  - **Organizma.....**
  - Organ sistemleri
  - Organ
  - Hücre
  - **Protoplazma.....**
  - Molekül
  - Atom
  - Atom parçaları
- Ekoloji Alanı**
- Canlı Sistemler**

Termodinamik Denge Hali

**Sistemin çevresi ile
denge halinde olmasıdır.**

İç Enerji

**Sistemin sahip olduğu
toplam enerjidir.**

TERMODİNAMİK KANUNLARI

Therme:Isı Dynamis:İş

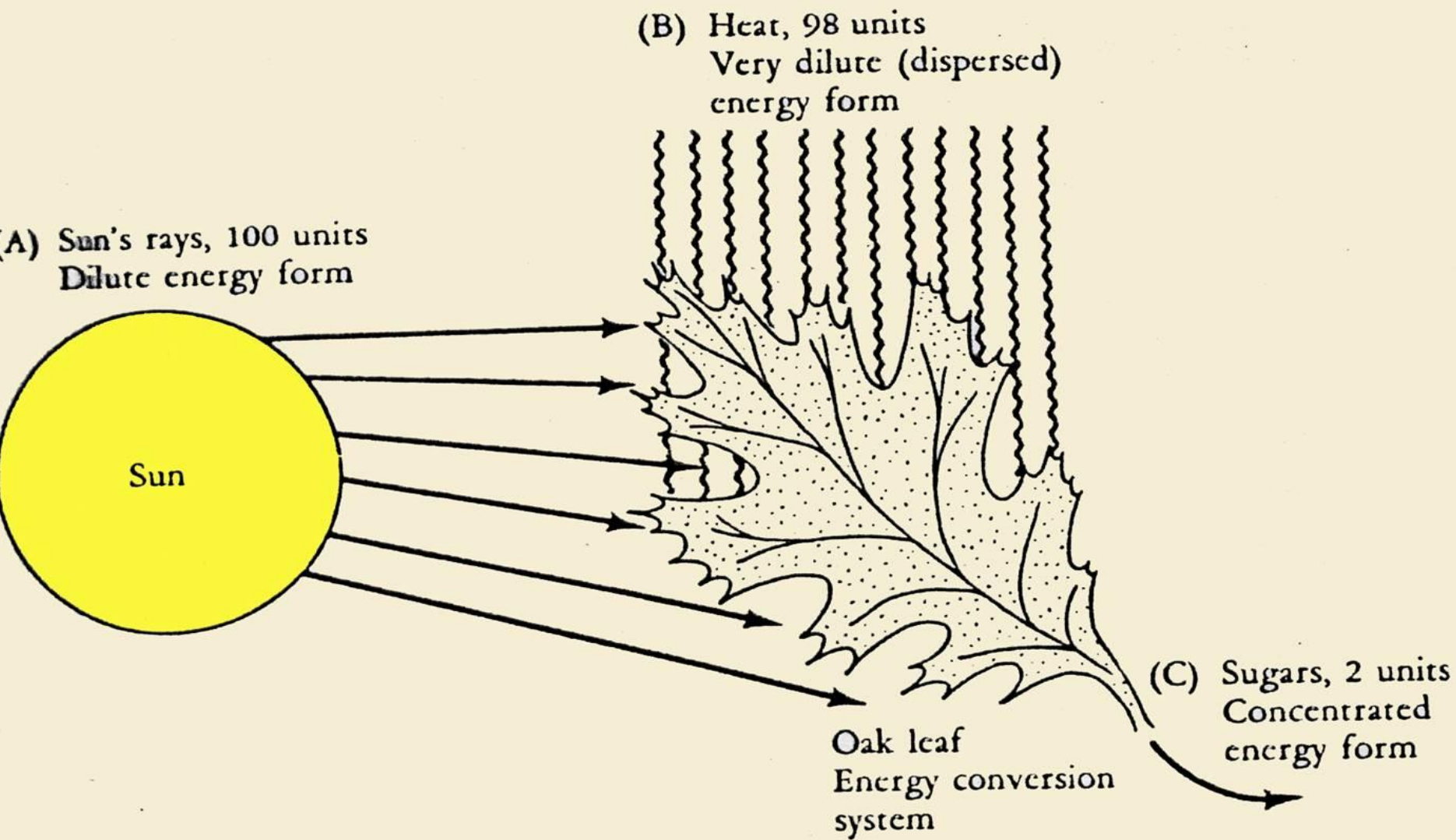
Birinci kanun(Enerjinin sakınımı)

Enerji bir şekilden diğesine dönüştürülebilir, ancak yok edilemez veya yeni bir enerji oluşturulamaz. Sistem ve çevresinde toplam enerji miktarı sabittir.

TERMODİNAMİK KANUNLARI

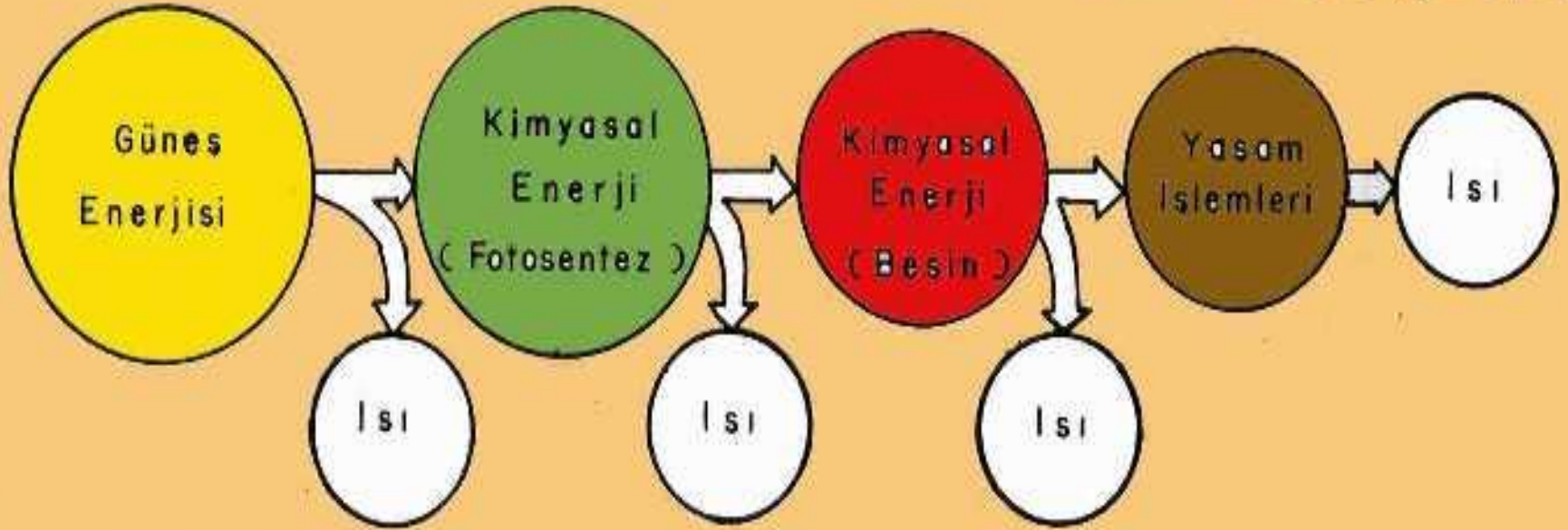
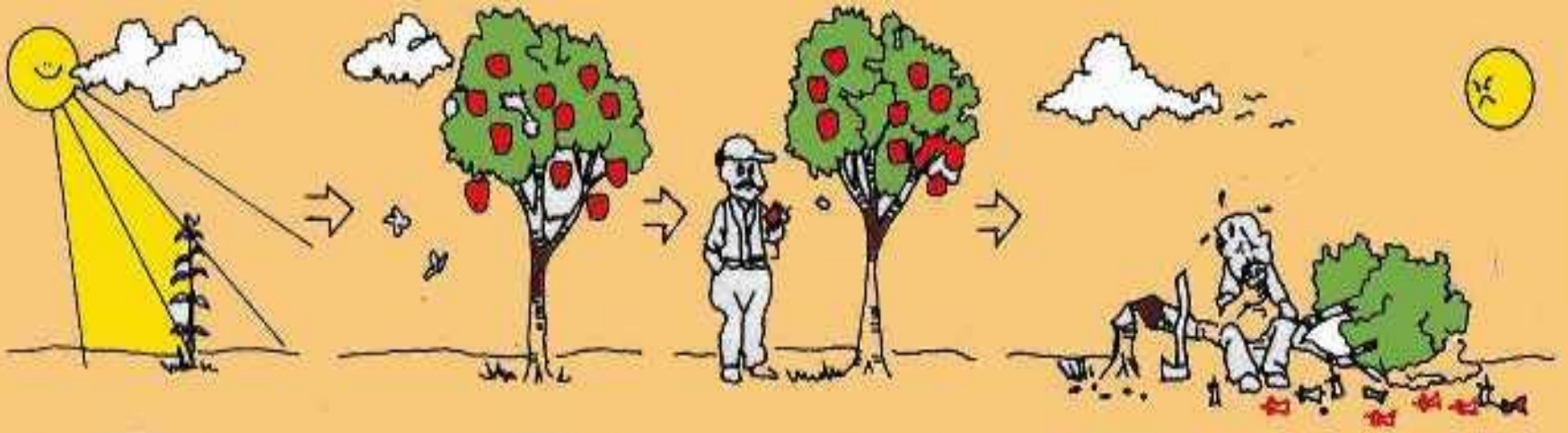
İkinci Kanun(Entropi)

Enerji daha yoğun ve düzenli biçimden daha dağınık ve daha az yoğun biçime dönüşür. Her enerji dönüşümünde mevcut enerjinin bir kısmı kullanılamayacak hale gelir.

FIGURE 1. The two laws of thermodynamics. The first law is illustrated by the conversion of sun energy (A) to food (sugar, C) by photosynthesis ($A = B + C$). The second law dictates that (C) is always less than (A) because of heat dissipation (B) during conversion.

İkinci Termodinamik Kanununun Ekosisteme Uygulanması

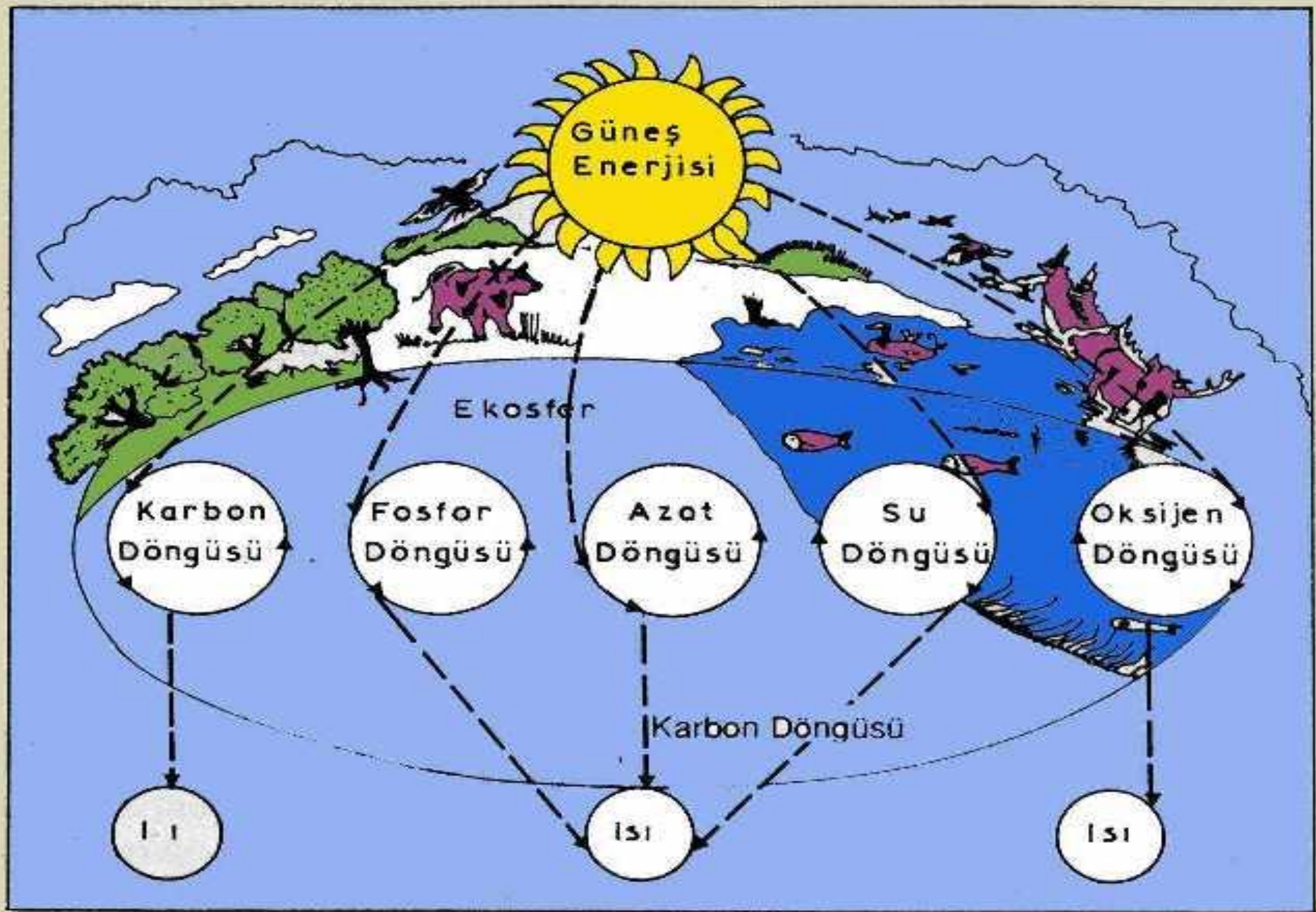
Ekolojik Döngüler

Maddelerin ekosistem içindeki canlı ve cansız çevre arasında alınıp verilmesi ile oluşan dolaşım. Biyosferdeki tüm maddeler, ekosferde sürekli devirler yapar

- Gaz tipi -Ör:Azot
- Sedimenter tip-Ör:Fosfor

En önemli çevre sorunları bu döngülerin bozulmasıyla bağlantılıdır

Başlıca Ekolojik Döngüler ve Onları Yürüten Güç: Güneş Enerjisi

SU DÖNGÜSÜ

Hidrosfer ve atmosfer arasında ise;

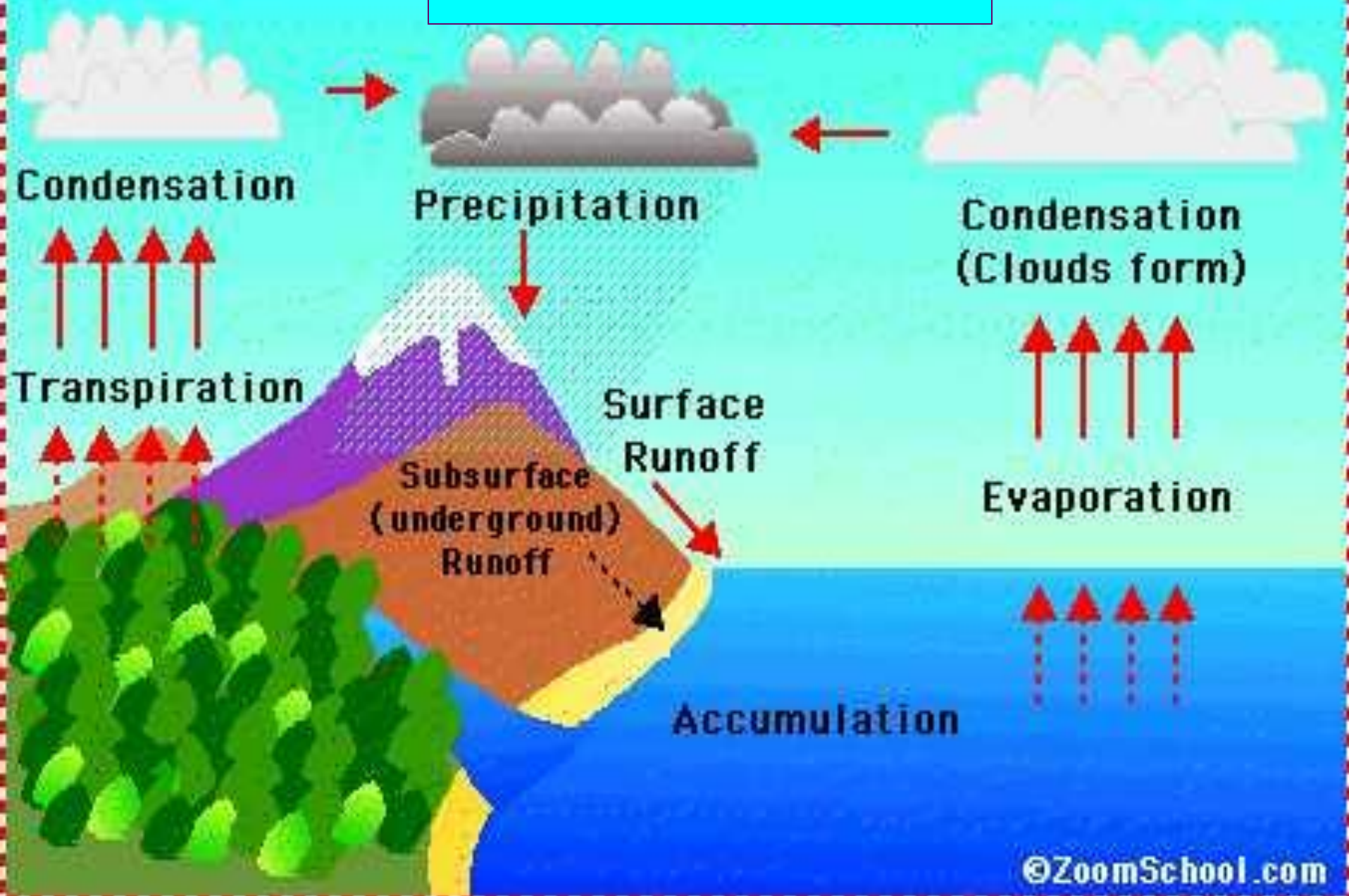
- Küçük su döngüsü

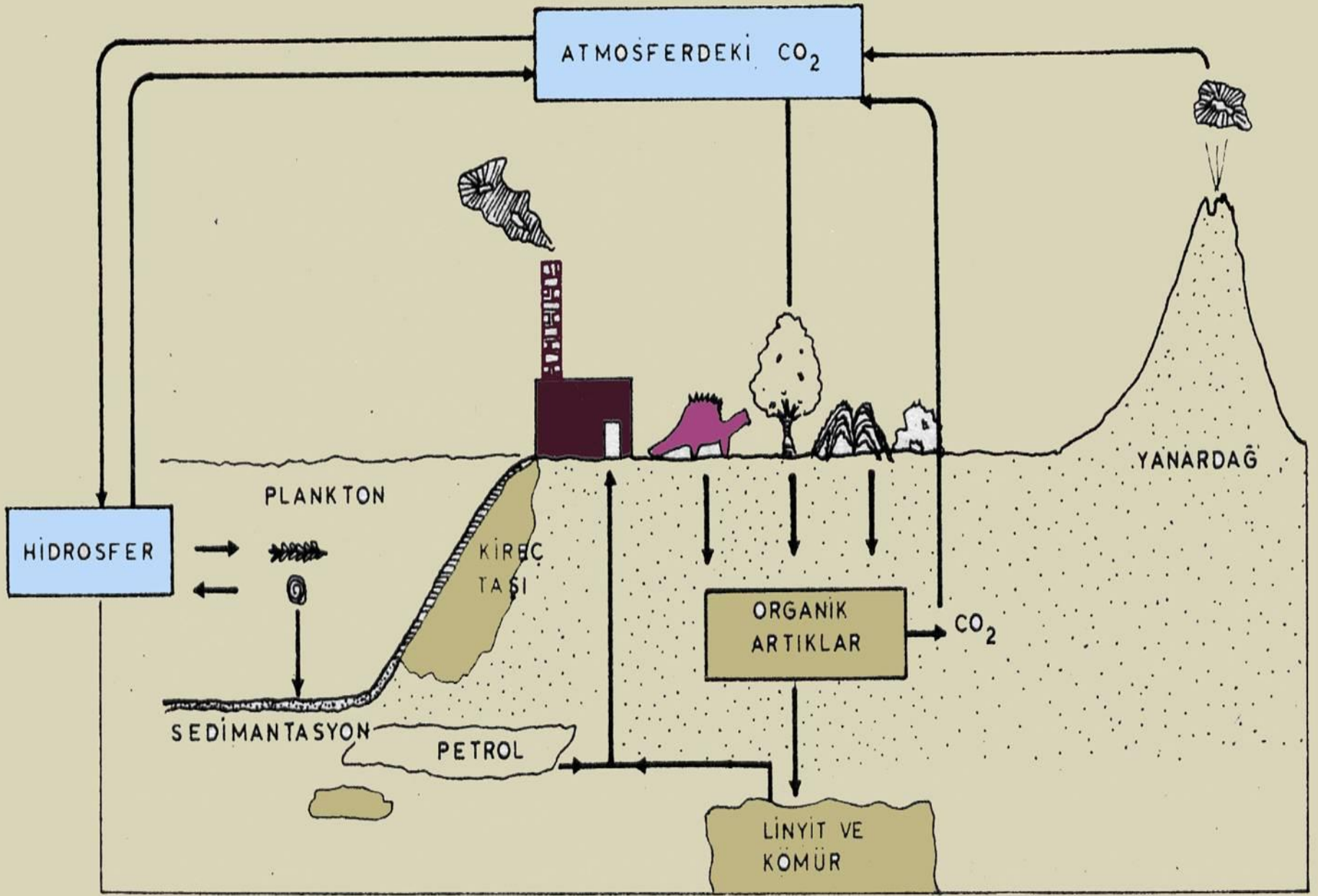
Yeraltı suları, canlılar, biyosfer suyu ve çeşitli katmanlar arasında ise;

- Büyük su döngüsü

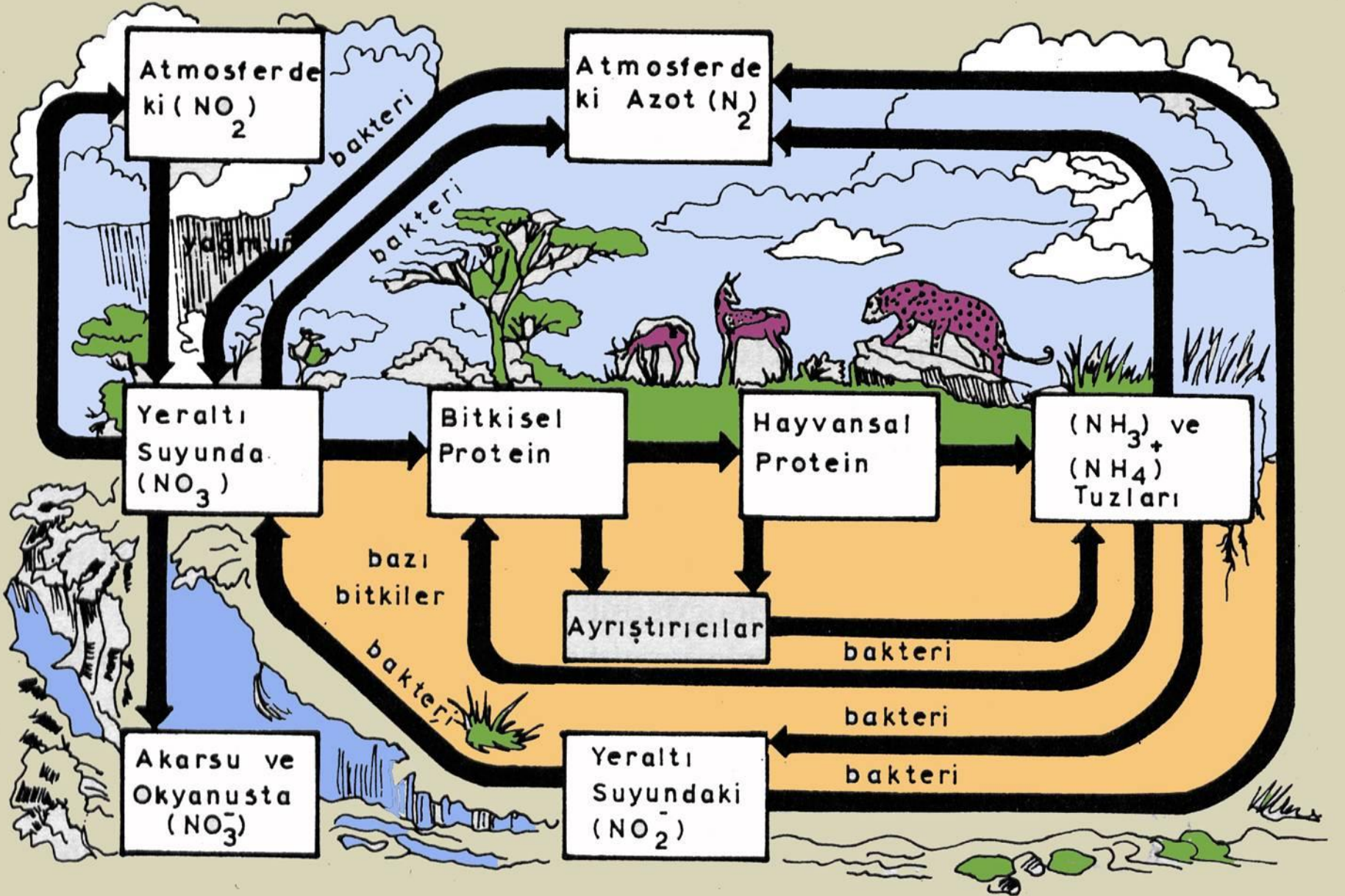
SU DÖNGÜSÜ

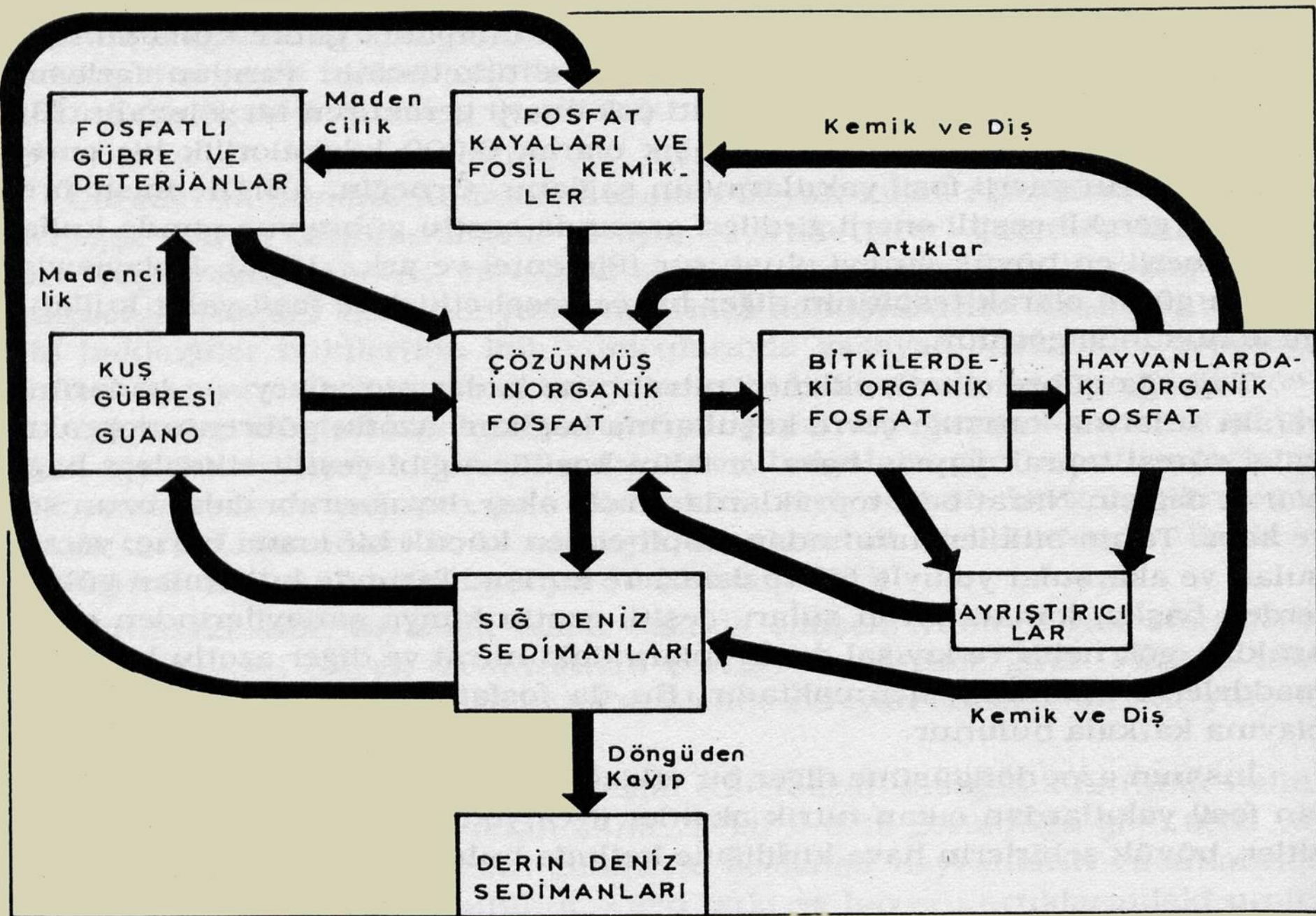

Karbon Döngüsü

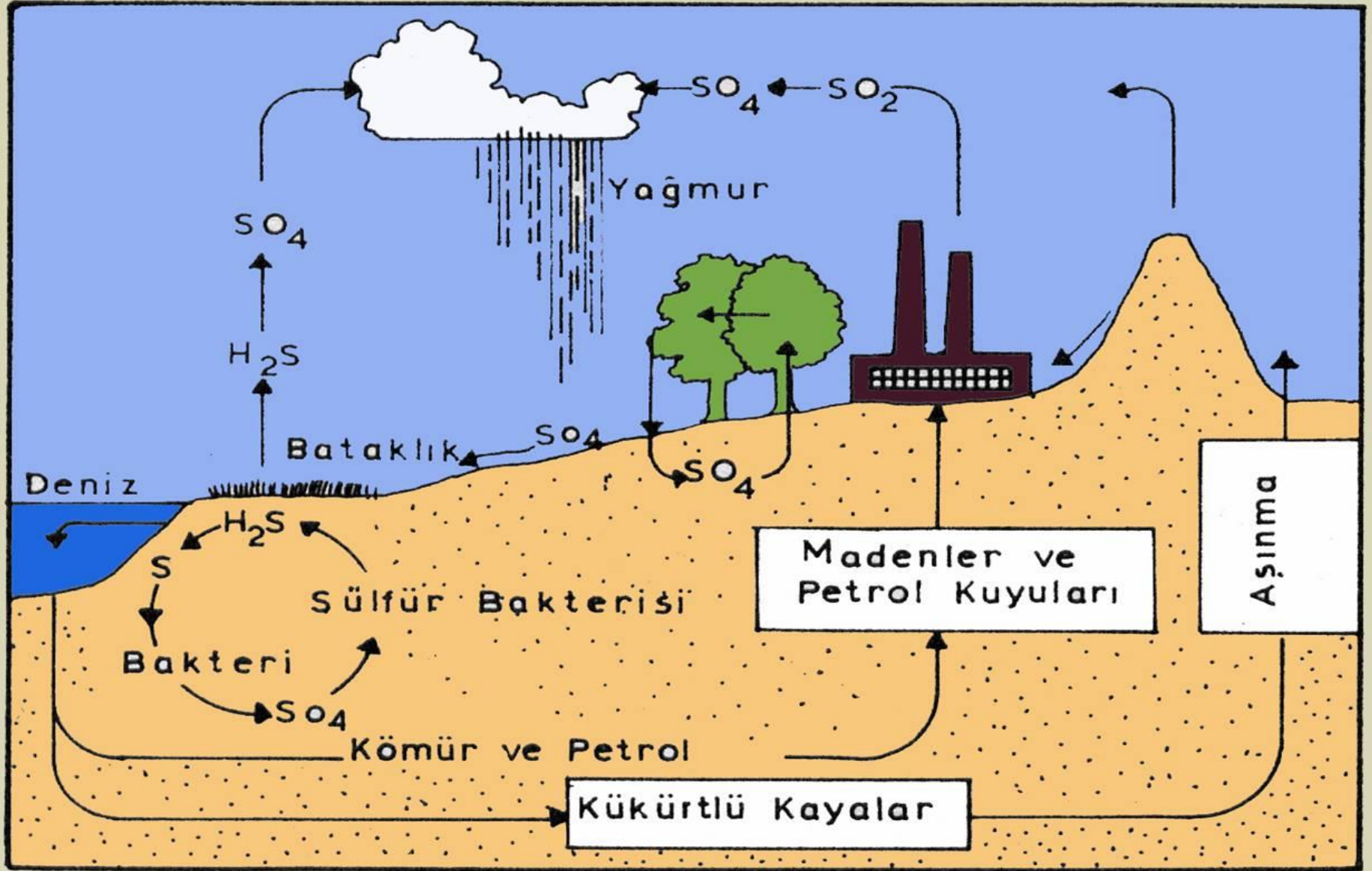

Azot Döngüsü

Fosfor Döngüsü

Kükürt Döngüsü

BESİN ZİNCİRİ-BİYOSFERDE MADDE DÖNGÜSÜ

TEMEL ÜRETİCİLER

BİTKİLER

BİRİNCİL TÜKETİCİLER

OTOBURLAR

İKİNCİL TÜKETİCİLER

ETOBURLAR

ORGANİK MADDELER

BAKTERİLER

BİRLEŞTİRME

AYRIŞTIRMA

ORGANİK VE İNORGANİK MADDELERİ BİRBİRİNE DÖNÜŞTÜRME

GÜNEŞ SİSTEMİ

Güneş Enerjisi

Güneş merkezindeki nükleer reaksiyonlarla

oluşur. Yayılan dalgaların 1/50.000.000'i dünyaya ulaşır.

Solar radyasyonun bileşenleri

- Görünen ışık: Görmeyi ve fotosentezi sağlar
- Ultraviyole(morötesi):%99'unu ozon tabakası tutar
- İnfraruj: Dünyayı ısıtır

Evrenin Oluşumu Büyük Patlama Kuramı

-
- Evren atom altı maddelerden ve enerjiden oluşan bir yumak, nebula idi
  - 12-16 yıl önce bir patlama oldu ve galaksiler oluştu,
  - Bunlardan biri Samanyolu'dur.
  - 4.6 milyar yıl önce Güneş Sistemi oluştu.
  - 4 milyar yıl önce, Küremiz dinginleşti

Küremizin Katmanları

Gazküre (Atmosfer)

Suküre (Hidrosfer)

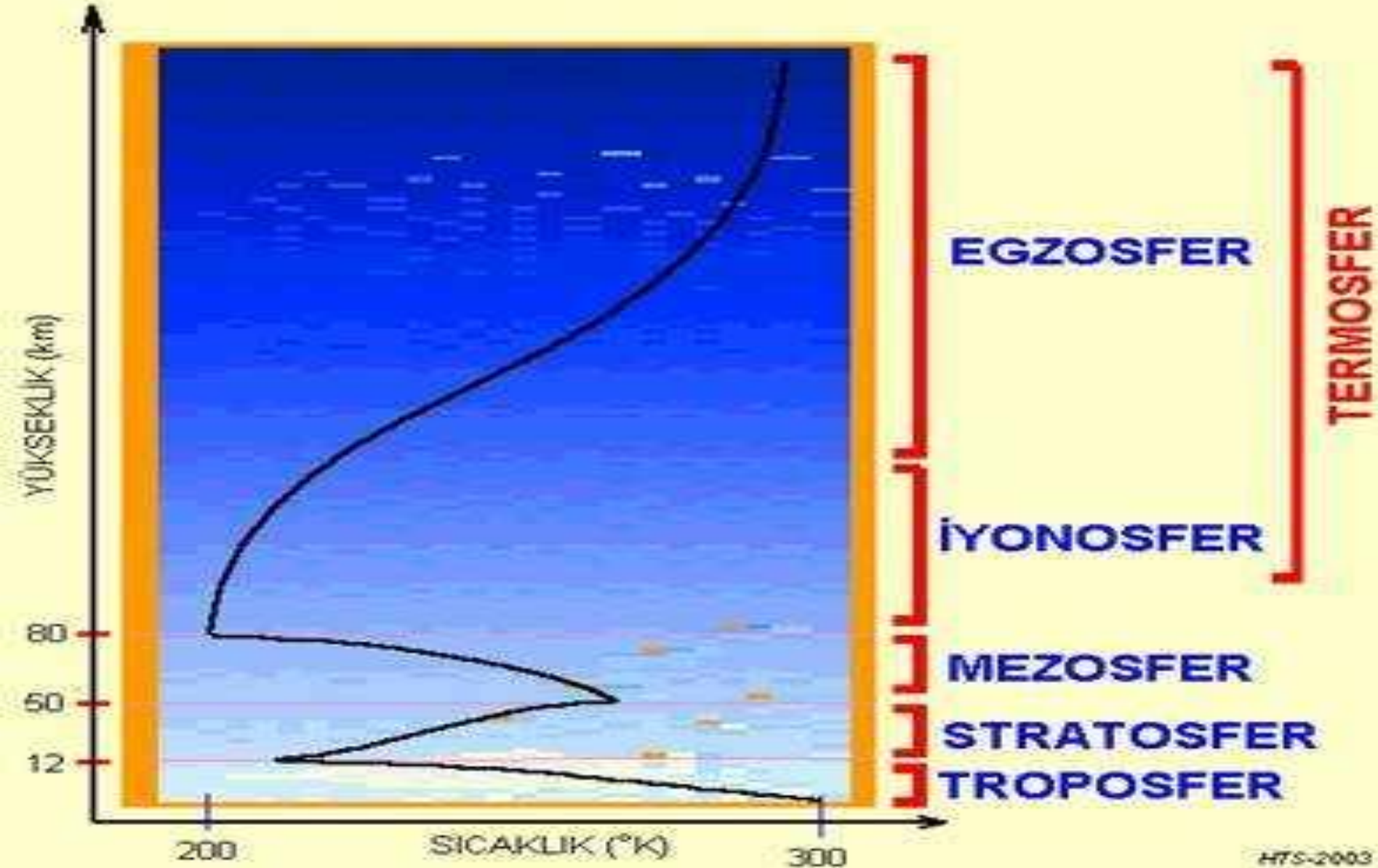
Taşküre (Litosfer)

Cansız küre (Ekosfer)

Canlı küre (Biyosfer)

ATMOSFERİN KATMANLARI

Ekosistem

Sınırları belli bir bölge içinde yaşayan üreticiler, tüketiciler, ayrıştırıcılar ve onların cansız çevrelerinden oluşan; enerji akımı, mineral döngüleri ve populasyon denetim işlevlerini kapsayan birimlerdir.

Ekosistem Ögeleri

- Canlı
  - *Üretici
  - *Tüketici
  - *Ayrıştırıcı
- Cansız
  - *İnorganikler
  - *Organikler
  - *Fiziksel Koşullar

Ekosistem Ögelerinin Bağlantısı

- Enerji akımı
- Kimyasal madde döngüleri
- Populasyon denetimleri

Ekosistem Sağlığı ile İlgili Kavramlar

Homeostazis: Canlı organizmalarda feedback kontrol mekanizmaları kullanılarak kararlı denge durumunun sürdürülmesi

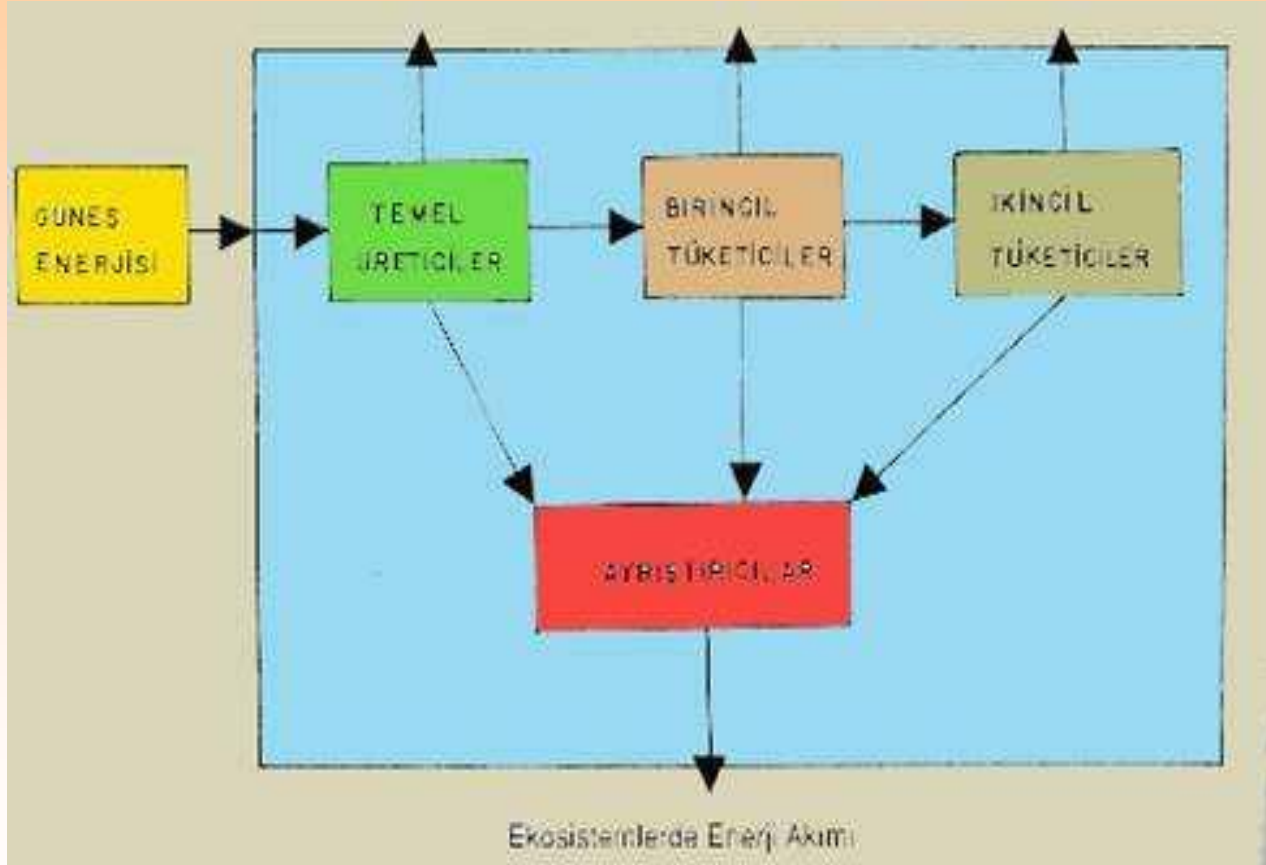
Kararlılık: Bir sistem yalnız ve yalnız tüm değişimler belirli bir bozulmanın ardından başlangıçtaki denge durumuna dönmesi

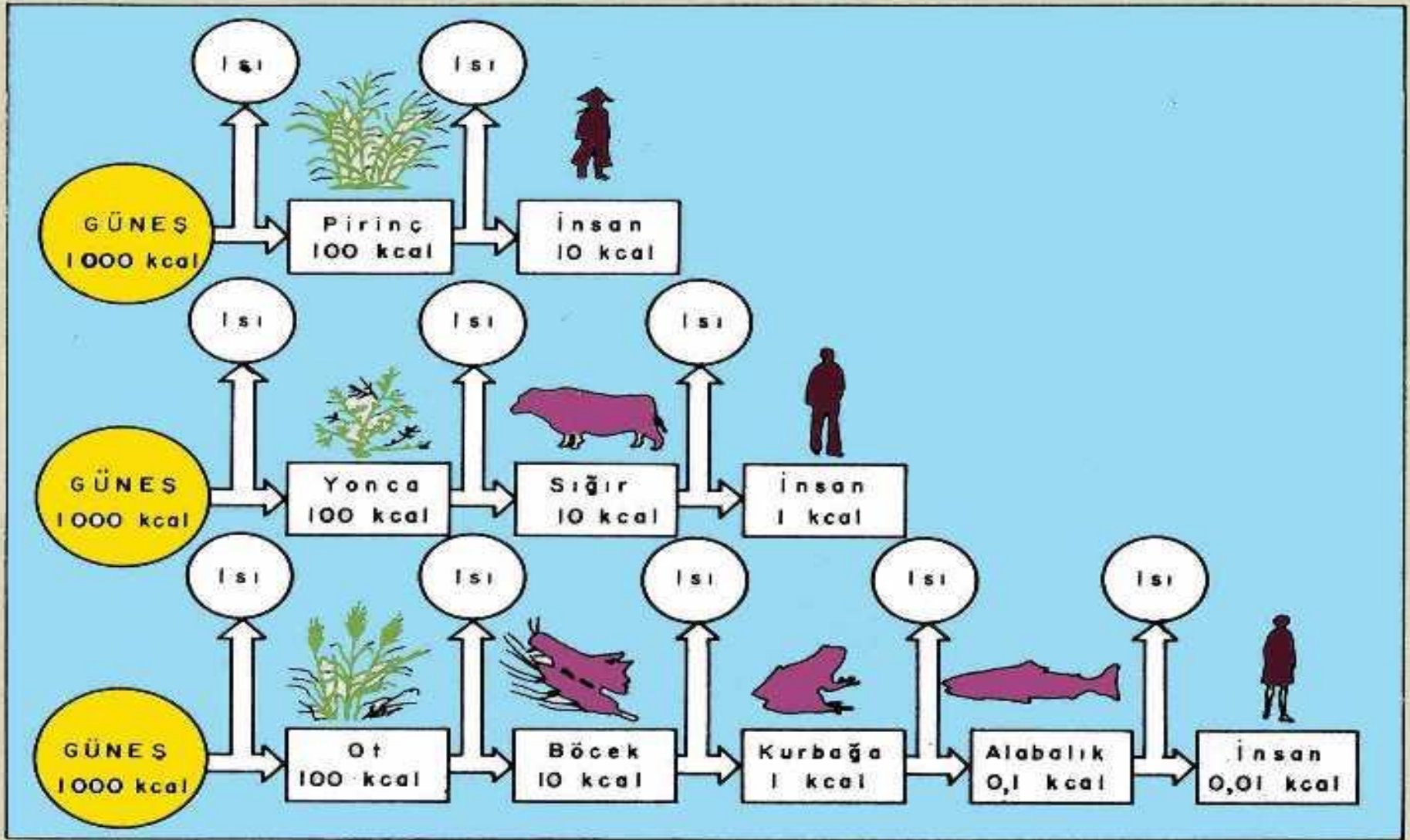
• **Sürdürülebilirlik:** Bir sistemin yapı ve işlevini sınırsız olarak sürdürme yeteneği.

• **Esneklik:** Bir sistemin bir kargaşa durumuyla karşı karşıya geldiğinde davranış biçimlerini ve yapısını sürdürebilme yeteneği.

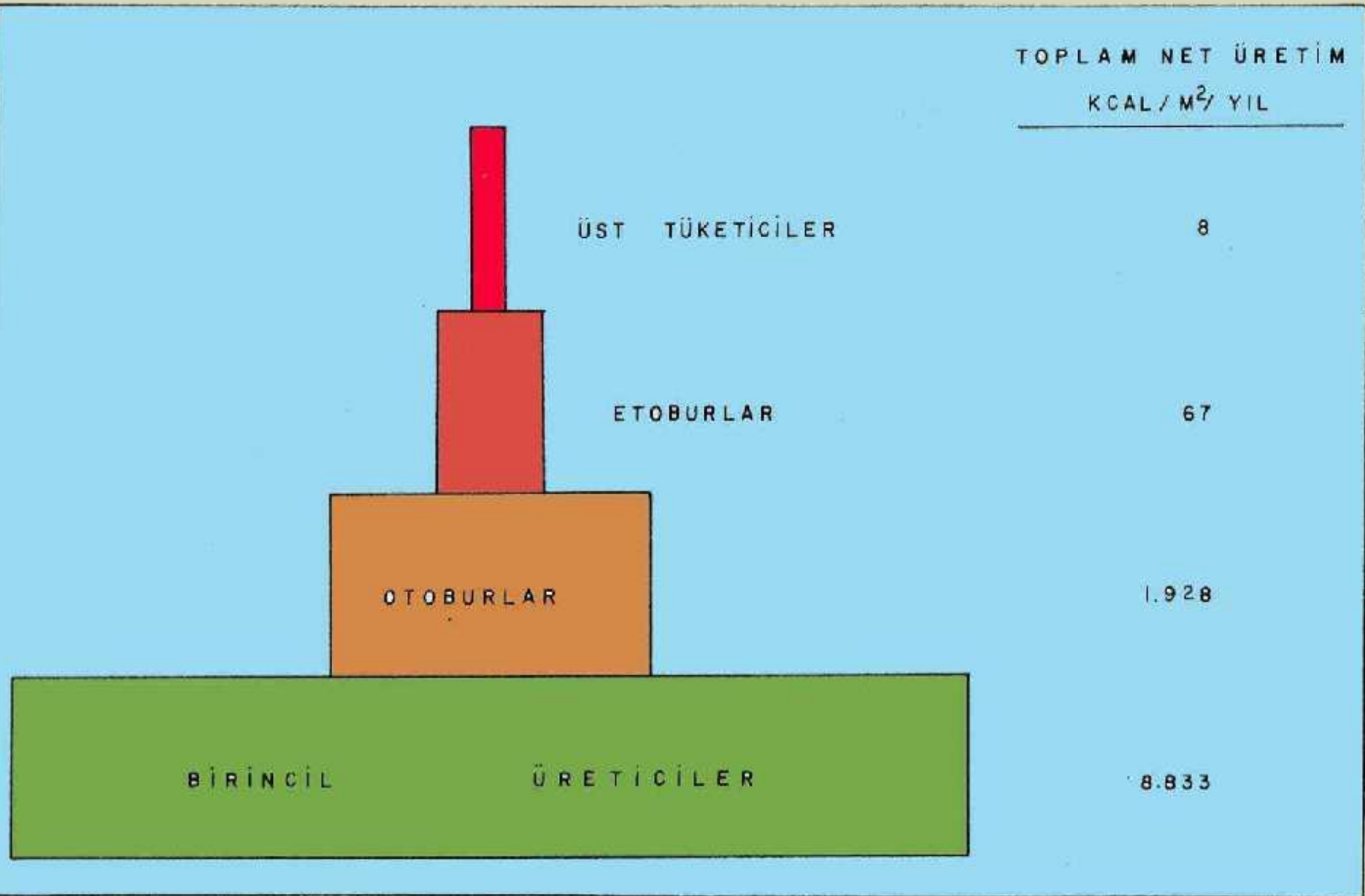
Ekosistemlerde Enerji Akımı

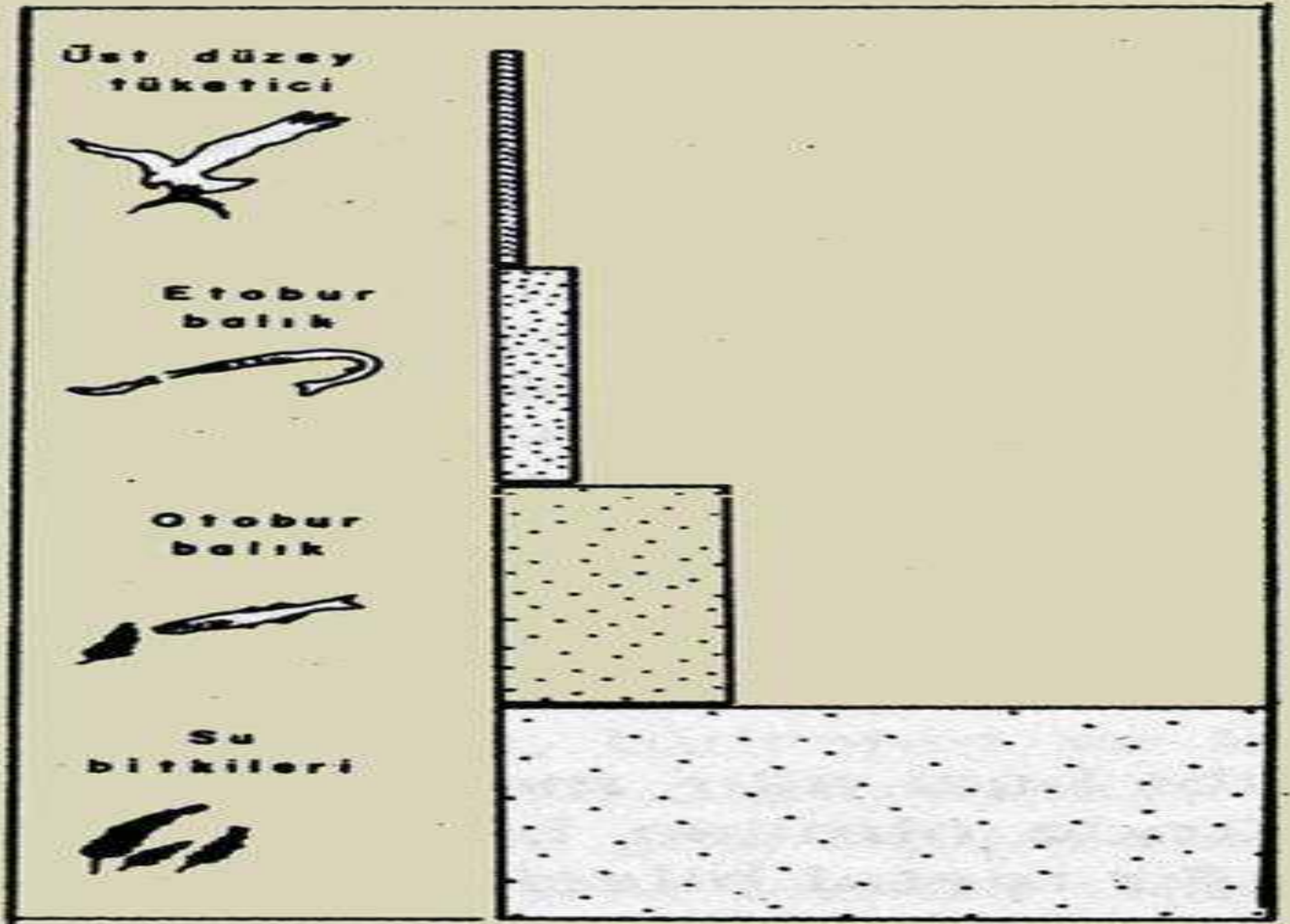

İnsanın Beslenme Düzeyindeki Yeri ile Besin Zincirinin Uzunluğu Arasındaki İlgisi

Basamak yükseldikçe enerji verimi düşer.

Küçük Bir Ekosistemde Enerji Piramidi
Kaynak: Odum, 1957.

Biyolojik Birikim
Kaynak: Woodwell, 1967.

Ekolojik Denge: Bir sistemin hiçbir sorun yaratmayacak şekilde işlevini yerine getirmesidir.

Fizyolojik Önlemler: Ekolojik dengenin sağlanması için canlılar dünyasındaki davranışlardır. Ağaçların sonbaharda yapraklarını dökmesi, bazı hayvanların kış uykusuna yatması gibi.

Populasyon: Belli bir bölgede yaşayan aynı türden bireylerin oluşturduğu topluluk

Populasyon sisteminin komponentleri

Populasyonun kendisi

Cansız çevre koşulları

Yiyecekler

Diğer canlılar

Populasyonun Yapısal Düzeni

- Sıklık
- Dağılım
- Yayılm

Populasyonun Büyüklüğü

- Doğum hızları
- Ölüm hızları
- Biyolojik artış potansiyeli
- Yaş dağılımı
- Cins dağılımı
- Bireylerin katılma ve ayrılma hızları

Çevresel Tepki: Artışı engelleyen her türlü etken

- İklim
- Hastalık
- Açlık
- Kalabalık
- Ekolojik rekabet
- Ortamın taşıma gücü
- Avcılık

Doğal Temizleme Mekanizmaları

1. Taşıma ve seyreltme
2. Fizik parçalama ve birleştirme
3. Biyolojik yapım ve yıkım
4. Kimyasal yapım ve yıkım

Çevre Kirliliğinin Nedenleri

1. Doğal temizlenme kapasitesinin aşılması
2. Doğal temizlenme kapasitesinin azaltılması
3. Çevrimi yavaş maddeleri yoğunlaştırma
4. Çevrimi olmayan maddelerin üretimi

Küresel Çevre Sorunları

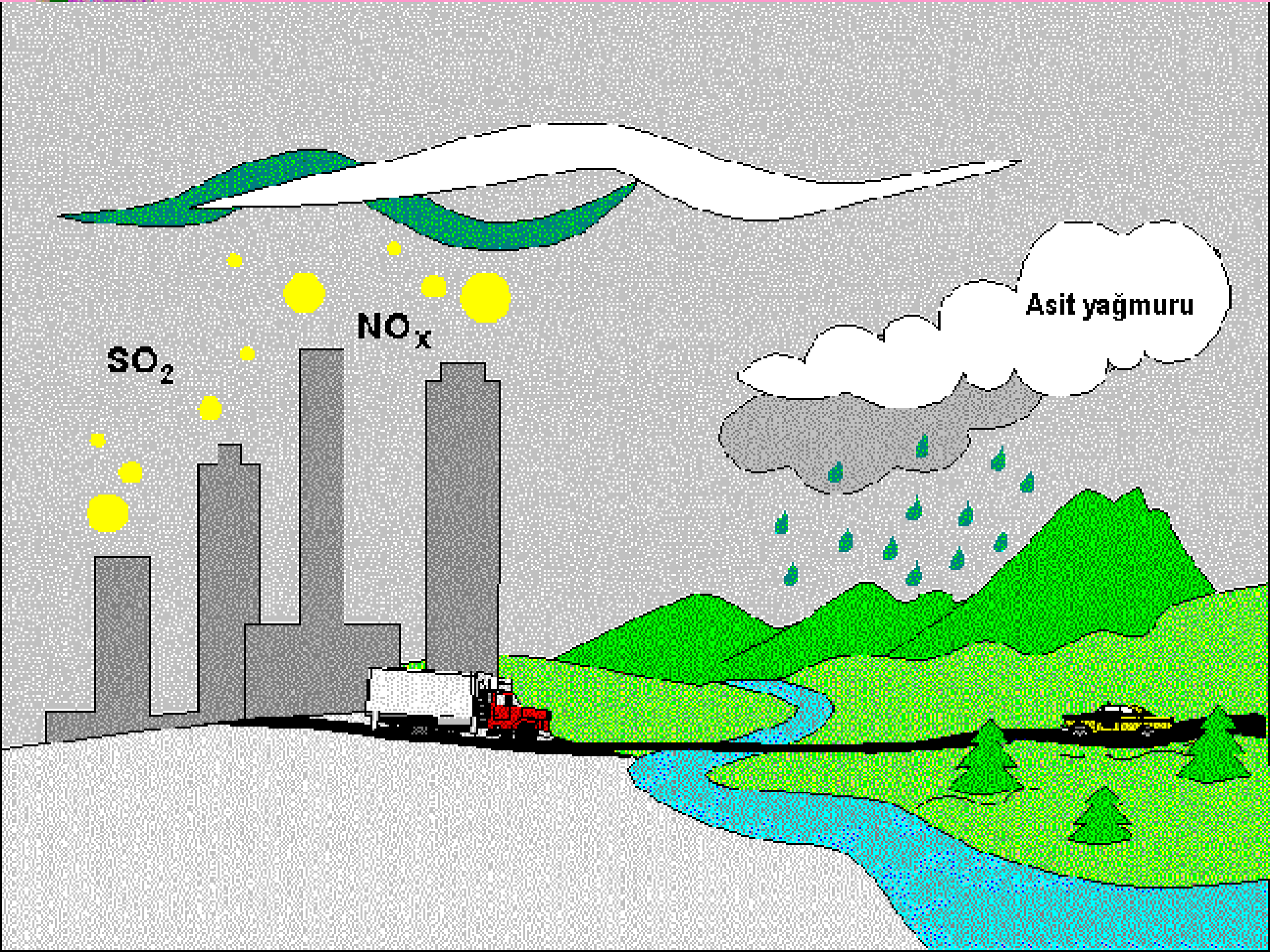
1. Asit yağışları
2. Sera etkisi
3. Ozon tabakasının delinmesi
4. Ötrifikasyon
5. Erozyon

Tarım alanı, orman alanı, bazı doğal kaynaklar azalıyor, hava, su, toprak hızla kirleniyor.

Asit Yağışları

İnsan aktiviteleri ile salınan kükürtdioksit ve nitrözoksitin (SO_2 , NO_x) havada su ve oksijenle reaksiyona girerek sülfürik asit ve nitrik asite dönüşmesi ve yağmurlarla yeryüzüne inmesidir.

- Ormanlar ve bitkiler ölür.
- Algler, balıklar, topraktaki mikrocanlılar ölür.
- Toprakta tuzlar erir.
- Verimlilik zayıflar, erozyon artar.
- Yapıların, tarihi eserlerin vb. ömrü kısalmır

SO_2

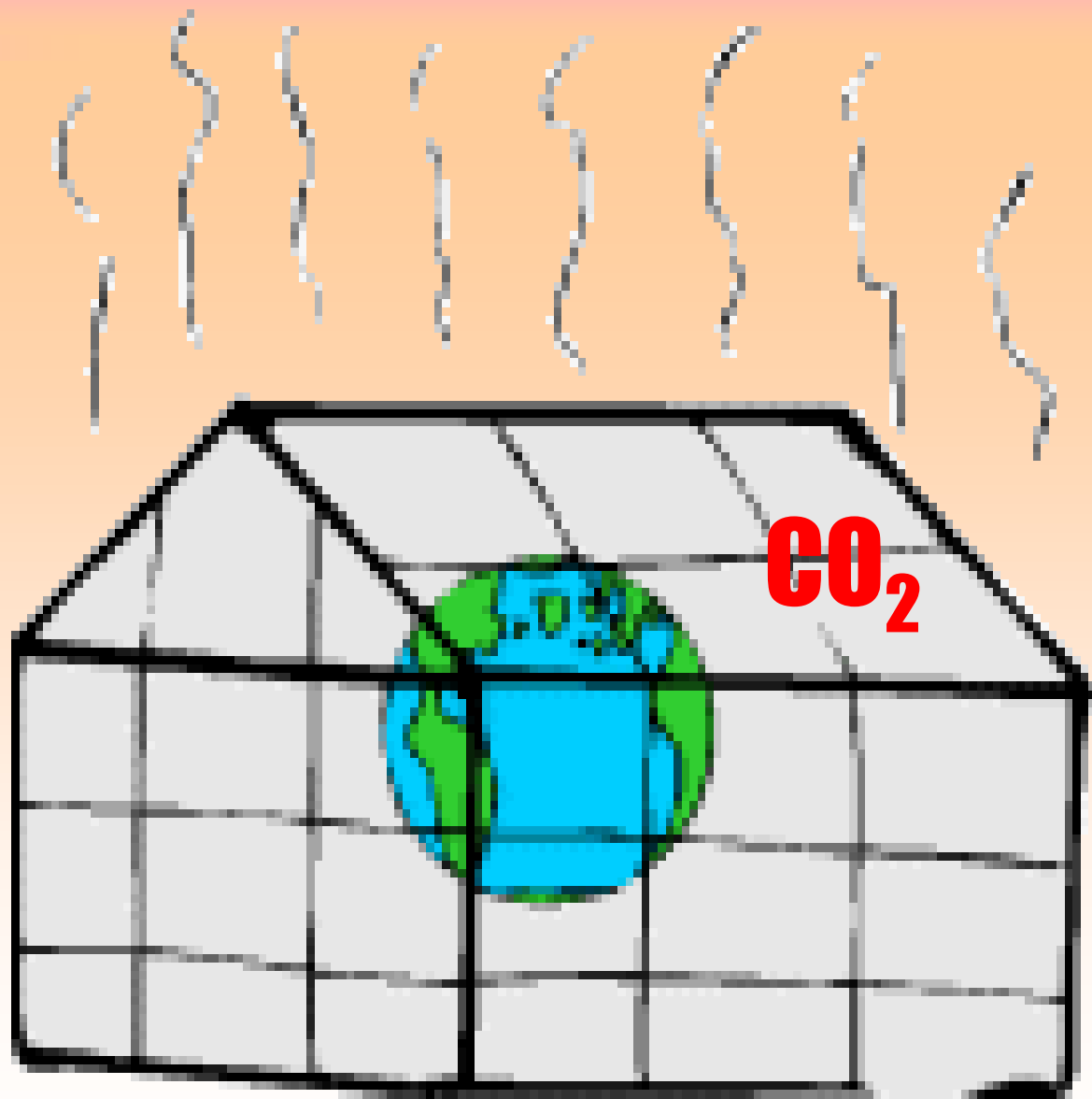
NO_x

Asit yağmuru

Sera Etkisi

Başta karbondioksit ve metan olmak üzere sera gazlarının güneş ışınlarını tutarak dünyanın ortalama sıcaklığını artırmasıdır.

- Dünyanın sıcaklığı artar.
- Buzullar erir.
- Doğal afetler olur.
- Su ve gıda sıkıntısı ortaya çıkar.
- Salgın hastalıklara neden olur.
- İklim değişir.

Ozon tabakasının delinmesi

Kloroflorokarbon gazlarının ozon tabakasını inceltmesi ve güneşin zararlı ışınlarına karşı koruyuculuğunun kalkması ile oluşur.

- Canlılardaki DNA tahrip olur.
- Deri kanserleri artar.
- Bağışıklığı olumsuz etkiler.
- Gözler olumsuz etkilenir.
- Birincil besin üretimi etkilenir.

Ozon tabakasının delinmesi

Ötrifikasyon

Yerüstü su kaynaklarının suni gübrelere, deterjanlarla (azot ve fosfor) kirlenmesi ve su bitkilerinin aşırı büyüyerek sudaki oksijeni tüketmesi sonucunda oluşur.

Erozyon

Toprağın üst verimli tabakalarının yağmur suları ile derelere denizlere akması ile kaybı ile ortaya çıkar.

- Toprağın verimi düşer.
- Yeşil örtü azalır.
- Toprak kayması, sel ve yer altı su kaynaklarında azalma olur.
- Barajların ömrü azalır
- Mikro canlılar ölür, biyolojik çeşitlilik olumsuz etkilenir.
- İklim karasala döner ve çölleşme olur.

Ekolojik Denge: Bir sistemin hiçbir sorun yaratmayacak şekilde işlevini yerine getirmesidir.

Fizyolojik Önlemler: Ekolojik dengenin sağlanması için canlılar dünyasındaki davranışlardır. Ağaçların sonbaharda yapraklarını dökmesi, bazı hayvanların kış uykusuna yatması gibi.

Kaynak: Bir maddenin dünyadaki tüm mevcut rezervidir

Ekonomik rezerv: İşletilebilecek olan kaynaklardır

Yenilenebilir: Toprak, su, orman

Yenilenemez: Fosil yakıt, madenler

Fauna: Bir bölgedeki hayvan türleri

Flora: Bir bölgedeki doğal bitki türleri

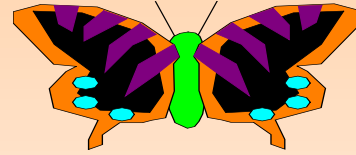

Habitat: Bir populasyonun yaşadığı fiziksel ve kimyasal özellikleri kendine özgü ortam

Çevre ve insan yaşamı arasındaki ilişkiler günümüzde büyük bir önem kazanmıştır. Yaşamın devamlılığı için bu sorunların geç kalınmadan çözülmesi gerekir.

Ekolojide sistem yaklaşımı karar vermede ve geleceğe ilişkin tahminler oluşturmada yeni bir araçtır. Tüm çevresorunlarının çözümü çevre denilen karmaşık ilişkiler ağını bütüncül bakış açısıyla değerlendirmekle bağlantılıdır.

Sağlık Açısından Çevre

İnsan sağlığı çevre ile genetik örüntüsü arasında bir etkileşimin ürünüdür. Sağlık açısından çevre üç ana grupta incelenir.

1. Fizik çevre
2. Biyolojik çevre
3. Sosyokültürel çevre

Çevre ve Sağlık İlişkisi

Doğrudan hastalık nedeni olabilir:

Güneş çarpması, soğukta donmalar gibi hastalıkların nedeni olur.

Hastalıklara zemin hazırlayabilir:

Kirli hava solunum yolu defans mekanizmalarını bozar.

Hastalıkların gidişini ağırlaştırabilir:

Yoksul, yetersiz eğitilmiş ve kötü çevresel koşullara sahip bölgelerde yaşayanlarda, genel olarak hafif gidişli hastalıklar ağır ve öldürücü olabilir.

Hastalık etmenlerinin yayılımını kolaylaştırabilir:

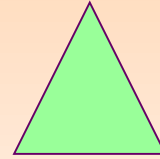
Kışın kalabalık yaşam koşulları, hava yoluyla veya temasla bulaşan hastalıkların yayılmasını kolaylaştırır.

EPİDEMİYOLOJİK ÜÇLÜ

KİŞİ/KONAKÇI/HOST

ETKEN/AJAN

Yaş
Cinsiyet
Davranışlar

ÇEVRE
Fizik
Biyolojik
Sosyal

Fizik
Biyolojik
Sosyal

Gerekli Neden – Yeterli Neden

- **Gerekli neden:** Hastalığın ya da durumun oluşması için kesinlikle bulunması gereken etmen (etken/ajan)
- **Yeterli neden:** Bir hastalığın oluşmasında bir arada bulunan ve kişiyi olumsuz etkileyen etmenlerin tümü

Olumsuz çevresel etmenlerin etkileri

Kısa vadede : Akut hastalanma, zehirlenme ve ölüm gözlenir.

Orta ve uzun vadede: Etmenler organizmada birikir.

Olumsuz çevresel etmenlerin etkileri

Orta ve uzun vadede : İlgili zararlı etmenler organizmada birikerek şu etkilere neden olabilir.

- **Teratojen**
- **Mutajen**
- **Genotoksik**
- **Karsinojen / karsinogenetik**

geleceğimize
sahip
çıkıyoruz

**DÜNYA BİZE ATALARIMIZDAN KALAN BİR MİRAS DEĞİL,
ÇOCUKLARIMIZA DEVRETMEK ÜZERE ALDIĞIMIZ
BİR EMANETTİR**

Kaynaklar

- 1-Akdur R. Çevre Sağlığı İçinde: Akdur R. ve ark. Halk Sağlığı. Antıp, Ankara,1998.
- 2-Güler Ç. Vaizoğlu S. Çevre sağlığı İçinde:Editörler: Güler Ç. Akın L. Halk Sağlığı Temel Bilgiler, Hacettepe Üniversitesi yayınları, 2012
- 3-Çepel N. Ekolojik Sorunlar ve çözümleri, TÜBİTAK, Ankara, 2003.
- 4-Kışlalıoğlu M, Berkes.F. Çevre ve Ekoloji,Remzi Kitabevi, 2003,
- 5-Ansiklopedik çevre sözlüğü, Türkiye Çevre Vakfı yayını, 2001
- 6-Keleş R. Hamamcı C. Çevre bilimi 4. basım,İmge Kitabevi,, 2002
- 7-Kışlalıoğlu M, Berkes F. Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, 3. basım, 2001
- 8-<http://www.bilimteknik.tubitak.gov.tr>